

Výzkumné téma:

- Zdroje sociální opory

Výzkumný problém:

- Zdroje sociální opory u dětí s poruchami emocí a chování

Proč je zvolené téma relevantní:

Dané téma jsem si zvolila vzhledem k novým trendům v etopedii, které se snaží posilovat silné stránky osobnosti jedince s poruchami emocí a chování. Dosavadní výzkumy ukázaly, že sociální opora funguje jako protektivní faktor (Poplinger, 2009), může zjednodušit dospívání coby prvek vedoucí k přesvědčení, že si dítěte ostatní váží a jsou ochotni poskytnout mu péči a pomoc. Poskytovatelé sociální opory dětem navíc pomáhají fungovat ve zdravých sociálních vztazích. Nalezení zdrojů sociální opory u těchto dětí může pedagogům a vychovatelům pomoci definovat osoby, které by dětem sloužily jako odrazový můstek k úspěšné integraci do společnosti.

Cíl výzkumu:

Cílem tohoto výzkumu je zjistit, jaké konkrétní osoby považují děti s poruchami emocí a chování za zdroje sociální opory. Snažíme se odhalit, jak často se dětem sociální opory dostává. Dále se zaměřujeme na to, zda jsou tyto zdroje odlišné od dětí většinové populace. Výzkum se také snaží odhalit, jak adolescenti s poruchami emocí a chování sami hodnotí zdroje sociální opory, které jsou jim poskytovány.

Hlavní výzkumná otázka:

- Jaké jsou zdroje sociální opory u dětí s poruchami emocí a chování?

Vedlejší výzkumné otázky:

- Jaké existují rozdíly ve zdrojích sociální opory mezi dětmi s poruchami emocí a chování a dětmi intaktními?
- Kterých zdrojů sociální opory adolescenti s poruchami emocí a chování nejčastěji využívají?
- Jak děti s poruchami emocí a chování hodnotí zdroje sociální opory, které jsou jim poskytovány?
- V jakých situacích se dětem dostává sociální opory?

Výzkumná strategie:

Zvolili jsme kvalitativní metodu sběru dat, a to hloubkový rozhovor. Na téma zdrojů sociální opory u adolescentů s poruchami emocí a chování jsme našli jediný výzkum (procházeli jsme databáze EBSCO, JSTORE, SCOPUS a metavyhledávač elektronických zdrojů Masarykovy univerzity). Výzkumem míníme rozšířit poznatkovou základnu oblasti. Na základě hloubkových rozhovorů chceme generovat hypotézy o tom, jaké zdroje sociální opory adolescenti s poruchami emocí a chování užívají. Pro rozhovor jsme se rozhodli z toho důvodu, že je těžké pozorovat adolescenty s poruchami emocí a chování v jejich přirozeném prostředí.

Metoda sběru dat:

- Hloubkový rozhovor.

Počet zkoumaných jednotek:

V rámci našeho kvalitativního výzkumu oslovíme 10 dětí s poruchami emocí a chování.

Způsob kontaktování:

Poruchu emocí a chování mají diagnostikovanou jedinci s nařízenou ochranou výchovou, proto se zaměřím na děti ve výchovných ústavech pro mládež, dětských domovech se školou a ve střediscích výchovné péče. Vzhledem k ústavní výchově, v prvním kroku budeme kontaktovat ředitele daných zařízení, jestli nám dovolí výzkum na jejich pracovišti realizovat. V případě kladné odezvy oslovíme děti v přímém kontaktu. Jejich participace na výzkumu bude dobrovolná.

Nástroj sběru dat:

Za nástroj jsme zvolili hloubkový rozhovor. Z rozhovorů budou pořízeny audionahrávky a průběžné poznámky. Získané materiály dále přepíšeme do počítače a budeme je třídit do kategorií. Kategorie vyplynou až z obdržených odpovědí respondentů. Prozatím předpokládáme zdroje sociální opory z okruhu rodiny, kamarádů, učitelů či vychovatelů, partnerů či jiných významných osob. Dále se budeme snažit zjistit, jaké kvality dosahuje nabízená sociální opora, konkrétně jak často je poskytována, za jakých okolností a s jakými výsledky. V poslední oblasti se zaměříme, jak děti s poruchami emocí a chování oporu reflektují, zda ji považují za dostatečnou, co by změnily a případně jak.

Úryvek rozhovoru:

V ukázce předkládáme pouze orientační otázky, které chceme rozvést až dle obdržených odpovědí. V případě nepochopení otázky míníme použít příklady modelových situací. Terénní poznámky plánujeme pořizovat ručními zápisky v průběhu rozhovoru.

Ahoj, ráda bych si s Tebou popovídala na téma, kdo tě vyslechne a poradí, když si nevíš rady, když to potřebuješ. Ráda bych se od Tebe také dozvěděla, do jaké míry Ti nabízená pomoc a podpora pomáhá a jak ji hodnotíš. To znamená, jestli jsi s ní spokojen a co bys případně změnil. Prosím Tě o pravdivé odpovědi. V zacházení s nimi budu velmi diskrétní. Pomohou mi k vypracování mé diplomové práce z oboru etopedie.

1) Za kým jdeš pro radu, když si nevíš rady?

(Např. rodinní příslušníci, přátelé, vrstevníci, partneři, učitelé, vychovatelé...)

- Jaký je věk těchto osob?
- Jaké je pohlaví těchto osob?

2) Jaký vztah spolu máte?

- Pokud jde o kamaráda, odkud se znáte (například škola, bydliště, ústav, kroužek)?
- Je to osobou tobě velmi blízká, blízká nebo spíše vzdálená?

3) Je to osoba, za kterou chodíš pro radu nejčastěji? Často? Občas?

4) Dokáže Ti tato osoba dostatečně pomoci?

5) Proč Ti pomáhá?

- Jaký si myslíš, že chová ona k tobě vztah? Má Tě ráda?

6) V čem Ti pomáhá? Kdy Ti pomáhá? Kdy naposled Ti pomohla?

7) Jak Ti pomáhá?

- Poskytuje Ti emocionální podporu?

(Podporuje Tě? Utěšuje? Přispívá k tomu, že se cítíš dobře? Dělá s Tebou věci, které tě těší?

Pozorně Ti naslouchá? Mluví s Tebou o svých problémech? Dává Ti najevo, že si Tě cení?

Dává Ti pocit, že má o tebe opravdovou péči? Otevřeně si s ní povídáš o svých pocitech?

Poskytuje Ti praktickou pomoc, když potřebuješ? Poskytuje informace, nebo rady?)

- Poskytuje Ti materiální podporu? (Poskytuje nocleh, přístřeší, jídlo, jiné věci? Jaké předměty Ti poskytuje?)
- Podporuje Tě v přímém kontaktu? Jak spolu probíráte problémy (telefonicky, poštou, elektronicky...)?
- Podpoří Tě sama od sebe, nebo ji musíš o pomoc požádat?

8) Je něco, co bys na její pomoci změnil?

- Je něco, co Ti na jeho pomoci chybí?
- Je něco, co Ti na její pomoci vadí?

9) Popiš prosím, jak by ti měla pomoc poskytovat lépe.

10) Jsou témata, s jakými by ses na tuto osobu neobrátil? Jaká to jsou?

12) Vzpomeneš si na osoby, které Ti někdy v minulosti pomáhaly, podporovaly Tě?

(Jaké to jsou? Udržujete spolu nadále kontakt? Proč Ti již podporu neposkytuje?)

13) Když se zamyslíš nad těmi, kdo Tě podporují, kdo Ti radí, je tento podporující vztah vzájemný? (Je někdo, komu pomáháš Ty a on Tobě ne?)

11) Jaký je tvůj věk? (Na pohlaví se ptát nebudeme, je patrné na první pohled.)

Jiné formy sběru dat:

Týkají se kontrolní skupiny, dětí bez poruch emocí a chování. Data zkoumající jejich zdroje sociální opory a jejich reflexi těchto zdrojů převzmu z dosud realizovaných výzkumů, které jsou dostupné před databáze EBSCO, J-STOR a ProQuest.

Etické a praktické problémy:

Zde shledáváme problematickým fakt, že se dětí budeme ptát na citlivá místa a velmi osobní údaje. O těchto oblastech participaci neradi hovoří. Nejspíš nebudou mít ani důvěru v cíl výzkumu a podlehnou strachu ze zneužití odpovědí.

Rozhovory se vzhledem k institucionální výchovně dětí s poruchami emocí a chování odehrají v jejich volném čase, který budou chtít věnovat svým aktivitám. Při realizaci tedy budeme narážet na problém s nalezením dobrovolných participantů.

Jelikož děti s poruchami emocí a chování neumí přesně definovat a verbalizovat své pocity, problematičtým bude samo odpovídání respondentů. Je možné, že se děti budou ve svých odpovědích snažit udělat lepšími, čímž se zkreslí výsledky. Obtížným bude také přepisování audio nahrávek rozhovorů.

Přepis prvního rozhovoru a terénní poznámky:

Předkládáme záznam prvního zkušebního rozhovoru. Odpovídala 13letá dívka bez diagnostikované poruchy emoncí a chování. Otázky tazatele jsou napsány kurzívou, odpovědi normálním fontem a terénní poznámky jsou v závorkách.

Ahoj, ráda bych si s Tebou popovídala na téma, kdo ti poradí, když si nevíš rady, když to potřebuješ, jednoduše kdo ti pomáhá. Ráda bych se od tebe také dozvěděla, do jaké míry Ti nabízená pomoc a podpora pomáhá a jak ji hodnotíš. To znamená, jestli jsi s ní spokojen a co bys případně změnil. Prosím Tě o pravdivé odpovědi. V zacházení s nimi budu velmi diskrétní, v žádném případě je nezneužiju proti tobě. Pomohou mi k vypracování mé diplomové práce z oboru etopedie.

Představ si situaci, kdy ti nebylo dobře, když tě něco trápilo. Za kým jsi si šla pro radu?
(Chvilé přemýšlení) Jdu za mámou. Záleží ale na tom, o co se jedná. Jestli je to něco, co se týká třeba doktora. Nebo že mám problém s klukem, to jdu za nejlepší kámoškou.

Je ještě někdo, za kým jdeš?

Jo, ségra a druhá nejlepší kmoška.

A kolik jim je?

Kámošky jsou ze třídy, takže tak jak já. A ségra je o rok starší, teď má 14.

A co třeba nějaký dospělák? Třeba učitel, vedoucí kroužku...

(Dlouhé přemýšlení) No se známka, jako když se mi něco nelíbí nebo tak, chodím za učiteli. Jinak s osobníma věcmi za dospělýma nechodím.

A co třeba, když nechápeš zadání úkolu, to za učitelem nejdeš?

Jo, to taky.

A co táta?

Málokdy.

Proč si myslíš, že ti táta radí málo?

Nevím (velmi našťvaně).

Jaký vztah spolu máte s lidmi, které jsi teď jmenovala?

Se všema mám blízký vztah. Rodina, to je jasné. A s holkama se kamarádím už od školky. S nejlepší kámoškou sedím v jedné lavici. (Respondentka znuděná, otrávená, nevěnuje moc pozornosti.)

Za kým chodíš pro radu nebo si jen tak vylít srdce nejčastěji?

Za kým? No tak... (přemýšlí). Ježiši, to je blbá otázka. Záleží o čem ten problém je. Praktické věci řeším s mamkou. Životní otázky a maléry, třeba kluky a školy zase s kámoškama. A taky se ségrou. Protože máme jeden pokoj a chrápeme si do uší (odpovídá naštvaným tónem).

Dokážou ti tyhle osoby dostatečně pomoci?

Někdy jo, někdy ne. Spíš dám na svou hlavu. Ale někdy mi to pomáhá. Kámošky často radí jinak, hodně manipulují. Spíš dám na to, co je důležité pro mě.

A kdy ti pomáhají? Nebo lépe v čem ti pomáhají?

Když potřebuju (velmi strohá a uštěpačná).

Proč si myslíš, že ti pomáhají?

(Přemýšlí, mlčí, zřejmě nechápe odpověď)

Myslíš, že tu jsou pro tebe z nějaké povinnosti, něco ti dluží, nebo tě mají rádi?

Ne, z povinnosti ne. Spíš sami od sebe. Všichni zmínění mě mají rádi, jsou to přátelé.

Jak ti pomáhají, čím nejvíc?

Spíš že se mnou ten čas tráví, že se vykecám. V partě probereme, no spíš prodrbeme, první poslední. A řekneme si co a jak. Tím je to pro mě dobré.

Za kým chodíš pro informace? Třeba co si oblíknout, na jaký film kouknout, kde stahovat hudbu...

V módě mi radí sestra. Jo a ta mi taky radí se školou. Jinak informace dostávám taky u matky.

Kdo ti pomáhá materiálně?

(nechápvavý pohled)

Kdo ti třeba dává jídlo, poskytuje nocleh, dává peníze...

Materiálně mamka, to je dané, ne? S otcem.

Když si tak s odstupem vzpomeneš na situace, ve kterých se ti podpory dostávalo, šlo o přímý kontakt, nebo jste použili telefon, mail...

Osobně. Pak telefon, občas píšu. Osobní kontakt je nejdůležitější. Ale když jde o kamarádku, stačí i telefon. A hlavně ve škole, tam se toho stihne nejvíc.

Podpoří tě sami od sebe, nebo je musíš o pomoc požádat?

Matka pozná všechno, ta se okamžitě ptá sama. A kamarádka, sedím s ní od první třídy, taky pozná každou změnu. Stejně jak já na ní. Hned se ptá, co se děje.

Je něco, co bys na pomoci změnil? Je něco, co ti na pomoci vadí?

Nejvíc vadí to, že mu to nejde. Hlavně si zapište, že velká přemíra a ochota v některé pomoci, v některých chvílích, spíš naštve. Spíš tě vyjebe tak, že... že je po kamarádství (smích, velmi spontánní odpověď, významné téma).

Napadá tě, jak to změnit?

To nejde. Každý jsme jiný. Stejně tak naštvu kamarádku já.

A jak reaguješ, když tě někdo pomoci spíš vytočí?

Jak reaguju? „Nech toho, nechci nic slyšet.“ A ani je neposlouchám. Mamku vyslechnu a přetrpím. Od mamky to přijmu líp. I když teatrální pomoci přijímám úplně nejvíc, myslí to pro mě dobře.

Jak by ti tedy měli pomáhat lépe?

Víc poslouchat, co říkám.

Jsou témata, s jakými by ses na tyto osobu neobrátila? Jaká to jsou?

Vždyť to jsem už říkala. Za mamkou nechodím ohledně kluků. Spíš s ní řeším ty praktické věci. Taky si za ní chodím vylít srdce, to chodím i za ségrou. S kámoškama zase probírám všechno podstatné (zmatená odpověď, nejspíš nemá jasno).

Vzpomeň si na osoby, které ti někdy v minulosti pomáhaly, podporovaly tě?

Jako že už se s nima nebavím teď?

Přesně tak.

(Dlouhé přemýšlení) Neumím odpovědět. Nevzpomínám si.

Když se zamyslíš nad těmi, kdo tě podporují, kdo ti radí, je tento podporující vztah vzájemný?

Podle mě ano, je to vzájemné. Jinak by to nebyla rodina a kamarádky. Bylo by to o ničem. (Odpověď hodně promyšlená. Po ní vítězoslavný objevitelský pohled.)

Jaký je tvůj věk?

13 let (pohlaví žena)

Námět k modifikaci výzkumného návrhu:

Z úvodního rozhovoru bylo patrné, že některé otázky mohou být respondentovi nepříjemné. V případě, že na dítěti bude patrné rozhořčení či stáhnutí se do sebe, navrhuje otázky popsat na modelových případech, nebo se jej neptat přímo. Například otázku „Proč ti otec nepomáhá?“ by šlo nahradit otázkou „Proč si myslíš, že otcové svým dcerám nepomáhají“. Ze zkušenosti z terénu dále vyplynulo, že se děti nedokážou patřičně k tématice rozmluvit. I zde pomohou modelové situace a otázky nepřímé.

Také se ukázalo, že se nelze striktně držet připravených otázek a hlavně jejich pořadí. Doporučujeme otázky seřadit do utříděných bloků, probraná témata odškrtnávat na

záznamovém archu. Jelikož v prvním rozhovoru nezachytíme vše relevantní, bude třeba s dítětem podniknout (minimálně) jeden rozhovor navíc. Tím také nebudeme zbytečně prodlužovat délku rozhovoru.

Dále navrhuje doplnit otázku, zda existuje problém, s kterým se nemají na koho obrátit.

Navrhujeme, abychom pro terénní poznámky připravili dopředu šablonu, kde každá emoce bude mít jeden symbol. Zapisování těchto symbolů pak nebude tolik rušivé.

Seznam literatury:

- BLATNÝ, Marek, et al. *Výsledky české části mezinárodního projektu SAHA II. : deskriptivní analýza rizikového chování a rizikových a protektivních faktorů vývoje mladistvých z městských oblastí z hlediska věkových kohort*. Brno : Psychologický ústav Akademie věd ČR., 2004. 89 s. ISBN 80-239-5004-5.
- CEBALLO, R., V.C. McLOYD. "Social Support and Parenting in Poor, Dangerous Neighborhoods." *Child Development*. 2002, 73, no. 4: 1310-1321. *Academic Search Complete*, EBSCOhost (accessed April 30, 2011).
- HOLT, Melissa ; ESPELAGE, Dorothy. Perceived Social Support among Bullies, Victims, and Bully-Victims. *Journal of youth and adolescence*. 2007, 36, s. 984–994.
- MAREŠ, Jiří. *Sociální opora u dětí a dospívajících*. Hradec Králové : Nucleus, 2003. 252 s.
- POPLIGER, Mina. *Perceived social support and domain-specific adjustment of children with emotional and behavioural difficulties*. Montreal : Emotional & Behavioural Difficulties, 2009. 144 s. Dissertation thesis. McGill University, Montreal.
- SARASON, Barbara ; SARASON, Irwin; PIERCE, Gregory . *Social Support : An International View* . New York : John Wiley & Sons, 1990. 528 s. ISBN 0-471-60624-3.
- SNOPEK, M., HUBLOVÁ, V. (2008). Sociální opora a její vztah k životní spokojenosti, sebehodnocení a osobnosti u adolescentů: Rodové rozdíly. *Československá Psychologie*, 52(5), 500-509. Staženo z <http://search.proquest.com/docview/235709664?accountid=16531>
- ŠOLCOVÁ, Iva. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. 1. vyd. Praha : Grada, 2009. 102 s. ISBN 9788024729473.

- ŠVARCOVÁ, Eva. *Vybrané kapitoly z etopedie a sociální patologie : učební text*. 1. vyd. Hradec Králové : Gaudeamus, 2009. 162 s. ISBN 9788070419595.
- VITÁSKOVÁ, Kateřina. *Dítě s poruchou chování a emocí*. Vyd. 1. Ostrava : Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2009. 80 s. ISBN 9788073687649.
- VOJTOVÁ, Věra. *Inkluzivní vzdělávání žáků v riziku a s poruchami chování jako perspektiva kvality života v dospělosti*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2010. 330 s. ISBN 9788021051591.

Velmi pěkně zpracovaný projekt.